

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za psihologiju

**ODNOS ISKRIVLJAVANJA ODGOVORA I SOCIJALNO POŽELJNOG
ODGOVARANJA NA UPITNICIMA LIČNOSTI**

Diplomski rad

Goran Ferić

Mentor: Dr. sc. Zvonimir Galić

Zagreb, 2009.

SADRŽAJ

UVOD	1
<i>Procjena ličnosti u selekciji.....</i>	<i>1</i>
<i>Iskrivljavanje odgovora u selekcijskoj situaciji.....</i>	<i>2</i>
<i>Načini suočavanja s iskrivljavanjem odgovora.....</i>	<i>4</i>
<i>Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja</i>	<i>5</i>
<i>Iskrivljavanje odgovora i socijalno poželjno odgovaranje</i>	<i>9</i>
CILJ I PROBLEMI.....	13
METODA	14
<i>Ispitanici</i>	<i>15</i>
<i>Mjerni instrumenti</i>	<i>15</i>
<i>Postupak</i>	<i>17</i>
REZULTATI.....	19
<i>Predanalize</i>	<i>19</i>
<i>Odnos razlika i skala CIDR-a</i>	<i>20</i>
<i>Odnos varijanci i skala CIDR-a</i>	<i>23</i>
RASPRAVA	26
ZAKLJUČAK	30
LITERATURA	31
PRILOZI	34

Odnos iskrivljavanja odgovora i socijalno poželjnog odgovaranja na upitnicima ličnosti

Cilj našeg radio bio je ispitati odnos direktnih mjera iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti i mjere socijalno poželjnog odgovaranja u okviru Paulhusovog modela socijalno poželjnog odgovaranja (2006). U istraživanju je sudjelovao prigodan uzorak studenata i osoba koje su diplomirale unatrag godinu dana (N=424). Koristili smo zavisni nacrt s dvije istraživače situacije. Ispitanici su prvo u situaciji iskrenog odgovaranja ispunjavali upitnik ličnosti IPIP-300, a zatim u situaciji poticanog iskrivljavanja ponovno IPIP-300 te Sveobuhvatni inventar socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR). Za direktne mjere iskrivljavanja koristili smo razlike na dimenzijama ličnosti između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja te varijancu razlika samoprocjena na razini čestica pojedinih dimenzija ličnosti između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja. CIDR smo koristili kao mjeru socijalno poželjnog odgovaranja. Dobiveni rezultati ukazuju na slabu povezanost razlika i varijanci sa skalama CIDR-a što nas navodi na zaključak kako su iskrivljavanje odgovora i socijalno poželjno odgovaranje dva zasebna konstrukta, a ne dvije operacionalizacije istog konstrukta. Skale socijalno poželjnog odgovaranja ne predstavljaju adekvatne mjere stupnja iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti zbog čega je upitna opravdanost njihova korištenja u praksi.

Ključne riječi: iskrivljavanje odgovora, direktne mjere iskrivljavanja, socijalno poželjno odgovaranje

Relation between response distortion and social desirable responding in the personality questionnaires

The purpose of our study was to examine the relation between direct measures of response distortion in personality questionnaires and measures of socially desirable responding within the framework of Paulhus model of socially desirable responding (2006). The study involved an appropriate sample of students and people who graduated in the past year (N=424). Dependent design with two-research situations was used. In the situation of honest responding the examinees first filled in the IPIP-300 personality questionnaire and then in the situation of induced distorting the IPIP-300 was filled in again, as well as the Comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR). For direct measures of distortion, we used the differences in personality dimensions between the situations of induced distortion and honest responding and the variance of self-assessment difference at the level of items for particular dimensions of personality between the situations of induced distortion and honest response. CIDR was used as a measure of socially desirable responding. The results obtained indicate a weak correlation of the differences and the variances with CIDR scales, which leads us to conclude that the response distortion and socially desirable responding are two separate constructs, not two operationalizations of the same construct. Socially desirable response scales are not adequate measures of response distortion degree in personality questionnaires and therefore the justification for their use in practice is questionable.

Keywords: response distortion, direct measures of distortion, socially desirable responding

UVOD

Procjena ličnosti u selekciji

Profesionalnu selekciju možemo odrediti kao postupak kojim se za neki posao odabiru oni kandidati za koje se pretpostavlja da će biti najuspješniji. Selekcija se temelji na nizu metoda i tehnika za koje se smatra ili je postupkom validacije dokazano da imaju prognostičku valjanost za uspjeh u određenom poslu (Petz, 1992). Razvijeni su brojni psihologijski instrumenti za procjenu psiholoških karakteristika koje predviđaju različite aspekte radne uspješnosti zaposlenika. Seleksijski programi koji uključuju psihologijske mjere povezani su s većim organizacijskim profitom i njegovim rastom, a pozitivni ekonomski efekti kvalitetne selekcije daleko nadmašuju njezine troškove (Bahtijarević-Šiber, 1992). Pored testova kognitivnih sposobnosti najčešće korištena psihologijska mjera su upitnici ličnosti (Cooper i Robertson, 2007). Ovi upitnici mjere tendencije ljudi za određenim oblicima reagiranja i ponašanja koji su relativno trajni i specifični za neku osobu tijekom života (Bahtijarević-Šiber, 1999). Najčešći razlog primjene upitnika ličnosti u selekciji je doprinos usklađivanju zaposlenika i radnog mjesta te smanjenje fluktuacije. Kombiniranjem upitnika ličnosti i drugih prediktora radnog ponašanja, prvenstveno mjera kognitivnih sposobnosti, povećava se valjanost seleksijskih odluka (Rothstein i Goffin, 2006).

Do ranih 90-tih u znanstvenoj zajednici prevladavalo je mišljenje kako osobine ličnosti nisu valjani prediktori radne uspješnosti. Tek su formiranjem nove općeprihvaćene taksonomije – petfaktorskog modela i razvojem metaanalize stvoreni preduvjeti za opovrgavanje ovih nalaza. Prijelomne su bile studije Barricka i Mounta (1991) te Tetta, Rothsteina i Jacksona (1991). Ove metaanalize potvrdile su relativno skromnu, ali značajnu povezanost dimenzija ličnosti i radne uspješnosti. Tako Barrick i Mount (1991; prema Rothstein i Goffin, 2006) navode kako koeficijenti povezanosti mjera ličnosti i radne uspješnosti iznose od .04 (intelekt) do .22 (savjesnost) ovisno o zanimanju i kriteriju. Tett, Rothstein i Jackson (1991; prema Rothstein i Goffin, 2006) teoretski povezuju mjere ličnosti sa specifičnim kriterijima radne uspješnosti pri čemu dobivaju i dvostruko veće

koeficijente korelacije. Nakon gotovo dva desetljeća istraživanja odnosa ličnosti i radne uspješnosti možemo istaknuti nekoliko općih zaključaka. Od osobina ličnosti savjesnost je najbolji prediktor radne uspješnosti za sve vrste kriterija i sve kategorije zanimanja. Emocionalna stabilnost nešto je slabiji, ali uz savjesnost jedini prediktor opće radne uspješnosti. Ekstraverzija, intelekt i ugodnost dobri su prediktori specifičnijih kriterija radne uspješnosti u pojedinim zanimanjima, npr. uspjeha na treningu (ekstraverzija i intelekt), timskog uratka (ekstraverzija i ugodnost), uspjeha u rukovođenju (ekstraverzija) (Barrick, Mount i Judge, 2001).

Iskrivljavanje odgovora u selekcijskoj situaciji

Od studija s početka 90-tih koje su potvrdile praktičnu vrijednost mjera ličnosti u selekciji, u fokusu pažnje istraživača i praktičara nalazi se problem iskrivljavanja odgovora i njegov potencijalni utjecaj na konstruktnu i kriterijsku valjanosti upitnika ličnosti. Dilchert, Ones, Viswesvaran i Deller (2006) smatraju kako razlika između ispitanikovih rezultata dobivenih u situaciji iskrenog odgovaranja i onih dobivenih u selekcijskoj situaciji predstavlja namjerno iskrivljavanje odgovora. Donovan, Dwight i Hurtz (2003; prema Rothstein i Goffin, 2006) navode kako ispitanici neiskreno odgovaraju na 15 – 62 % čestica pri čemu je najčešće iskrivljavanje na negativno formuliranim tvrdnjama na kojima se umanjuju nepoželjne karakteristike poput laganja i sitnih prijevara. Iskrivljavanje odgovora javlja se kod samoopisa koje slijede poželjne posljedice, odnosno kada je osoba motivirana stvoriti pozitivnu samoprezentaciju. Procjena ličnosti u selekcijskoj situaciji predstavlja gotovo idealne uvjete za disimulaciju: kandidati su motivirani predstaviti se u što boljem svjetlu, transparentnost čestica omogućuje im da prepoznaju one na kojima trebaju pretjerivati u pozitivnim samopisima, mala je vjerojatnost da će biti uhvaćeni pri neiskrenom odgovaranju jer su najčešće sami jedini izvor podataka o ličnosti (Rosse, Stecher, Miller i Levin, 1998). Brojna istraživanja potvrđuju kako je iskrivljavanje odgovora moguće (Mersman i Shultz, 1998) i kako se doista pojavljuje kada postoji motivacija za pozitivnom samoprezentacijom (Galić i Jernei, 2006; Ellingson, Sackett i Hough, 1999; Rosse i sur. 1998). Isto tako, čini se kako postoje stabilne individualne razlike u iskrivljavanju

odgovora (McFarland i Ryan, 2000). Neovisno o situaciji određeni ispitanici skloniji su davanju pretjerano pozitivnih samoopisa.

Nakon ovih zaključaka nameće se pitanje: utječe li iskrivljavanje odgovora značajno na praksu profesionalne selekcije? Općenito se smatra kako iskrivljavanje odgovora predstavlja komponentu pogreške u ukupnom rezultatu te smanjuje proporciju varijance predmeta mjerenja. Stoga, pri odgovaranju na ovo pitanje, istraživači su prije svega pokušavali utvrditi mogući utjecaj na konstruktnu i prognostičku valjanost upitnika ličnosti. Odgovor nije sasvim jednoznačan. Dilchert i sur. (2006) navode kako mnoge studije provedene na uzorcima koji su se razlikovali bilo u rezultatu na skalama socijalno poželjnog odgovaranja ili s obzirom na motivacijski kontekst (situacija u kojoj je osoba motivirana iskrivljavati samoprocjene u odnosu na situaciju iskrenog odgovaranja) pokazuju stabilnu faktorsku strukturu mjera ličnosti. Bradley i Hauenstein (2006) proveli su metaanalizu istraživanja koja uspoređuju faktorsku strukturu petfaktorskih mjera ličnosti kod postojećih zaposlenika i kandidata za posao te su došli do identičnog zaključka. No neka istraživanja navode i drugačije rezultate. Schmit i Ryan (1993) na uzorku kandidata za posao uz uobičajenih pet faktora, ekstrahiraju i šesti – faktor idealnog zaposlenika. Nasuprot tome, Bešlićeva (2009) u uvjetima simulirane selekcije dobiva manji broj faktora. Nalazi navedenih istraživanja pokazuju kako utjecaj iskrivljavanja na konstruktnu valjanost mjera ličnosti vjerojatno ipak postoji.

Studije u kojima je provjeravan učinak iskrivljavanja odgovora na prognostičku valjanost upitnika ličnosti rezultirala su kontradiktornim nalazima. Istraživanja u kojima je u simuliranim uvjetima inducirano iskrivljavanje odgovora ukazuju na smanjenje prognostičke valjanosti (npr. Mueller-Hanson, Heggstad i Thornton, 2003). Istraživanja provedena u situacijama realne selekcije u kojima su rezultati na mjerama ličnosti kandidata uspoređivani s rezultatima zaposlenika pokazuju tek nešto manju prognostičku valjanost mjera ličnosti kandidata (Houhg 1997; prema Rothstein i Goffin, 2006). Tako Bradley i Hauenstein (2004; prema Bradley i Hauenstein, 2006) na osnovu rezultata metaanalize ovakve vrste istraživanja zaključuju kako ima malo dokaza koji bi ukazivali da iskrivljavanje utječe na prognostičku valjanost. Međutim, koeficijent korelacije nije osjetljiv na promjene rang poretka na krajevima distribucije, a čini se kako iskrivljavanje

utječe upravo na poredak kandidata i to posebice pri njegovu vrhu. Kandidati koji daju socijalno poželjne odgovore premještaju se prema desnom kraju distribucije zbog čega se povećava vjerojatnost njihova zaposlenja. Ovaj trend je to izraženiji što je manji selekcijski omjer (Mueller-Hanson i sur., 2003; Rossea i sur., 1998). Drugim riječima, što je manji selekcijski omjer veća je vjerojatnost da će biti izabrani oni kandidati koji su pretjerivali u pozitivnim samoopisima. Uz to, kandidati odabrani temeljem iskrivljenog rezultata kasnije pokazuju slabiju radnu uspješnost (Mueller-Hanson i sur., 2003).

Načini suočavanja s iskrivljavanjem odgovora

Zbog mogućeg negativnog utjecaja iskrivljavanja na kvalitetu odluka o zapošljavanju, razvijeno je nekoliko strategija za suočavanje s ovim problemom. Najviše istraživane i u praksi najčešće zastupljene su skale socijalno poželjnog odgovaranja. Radi se o skalama koje nastoje odmjeriti tendenciju pojedinca da se prikazuje u pretjerano pozitivnom svjetlu (Paulhus, 1991). Kao takve, uključene su u mnoge upitnike ličnosti, a povećani rezultat na njima služi kao indikator disimulacije ispitanika. Rezultati na skalama socijalno poželjnog odgovaranja ponekad se koriste za korigiranje rezultata na mjerama ličnosti u situacijama kada možemo pretpostaviti kako su ispitanici iskrivljavali svoje samoprocjene. No, istraživanja sugeriraju kako ovakva korekcija nije učinkovita u procjeni rezultata na mjerama ličnosti pri iskrenom odgovaranju (Ellingson i sur., 1999).

Razvoj ovih skala započeo je neposredno nakon početka uporabe upitnika ličnosti i još uvijek je aktualan. Dva su osnovna pristupa razvoja skala socijalno poželjnog odgovaranja. Prvi uključuje prikupljanje procjena socijalne poželjnosti mnoštva tvrdnji, a za skalu se odabiru one s najekstremnijim procjenama (npr. tako je konstruirana Edwardsova skala socijalne poželjnosti, 1957, 1970). Drugi pristup obuhvaća prikupljanje samoprocjena niza tvrdnji u dvije situacije: iskrenog odgovaranja i uputom potaknutog socijalno poželjnog odgovaranja. Skala socijalno poželjnog odgovaranja sastavlja se od onih tvrdnji koje najbolje diskriminiraju ispitanike u ovim dvjema situacijama (npr. tako je konstruirana Wigginsova skala socijalne poželjnosti, 1959). Uz već spomenute Edwardsovu i Wigginsovu skalu, među poznatijim skalama socijalno poželjnog odgovaranja su i

Marlow-Crownova skala socijalne poželjnosti (1960), MMPI-L skala (Hathaway i McKinley, 1951), te MMPI-K skala (Meehl i Hathway, 1951; sve prema Paulhus, 1991). Niske interkorelacije različitih skala socijalno poželjnog odgovaranja ukazivale su kako se ne radi o jednodimenzionalnom konstrukt. Stoga Wiggins (1964; prema Paulhus, 2002) provodi faktorsku analizu do tada poznatih mjera socijalno poželjnog odgovaranja i dobiva dva relativno nezavisna faktora koje je nazvao Alfa i Gama. Damarin i Messick (1965, prema Paulhus, 2002) nude interpretaciju dobivenih faktora. Alfa faktor nazivaju *autističnim iskrivljavanjem* koje predstavlja obrambenu tendenciju iskrivljavanja slike o sebi u svrhu očuvanja samopoštovanja. Gama faktor nazivaju *propagandističkim iskrivljavanjem* smatrajući kako se radi o pozitivnoj samoprezentaciji pred drugima. Alfa faktor je pokazao povezanost s Edwardsovom skalom i MMPI-L skalom, a Gama faktor s Wigginsovom skalom, Marlow-Crownovom skalom i MMPI-K skalom.

Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja

Polazeći od Wigginsovih Alfa i Gama faktora Paulhus (1984; prema Paulhus, 2002) pretpostavlja kako se socijalno poželjno odgovaranje sastoji od *samozavaravanja* i *upravljanja dojmovima*. Samozavaravanje predstavlja nesvjesnu tendenciju osobe da se vidi u socijalno poželjnom svjetlu. S druge strane, upravljanje dojmovima odnosi se na svjesno uljepšavanje svojih karakteristika kako bi se stvorile pozitivne evaluacije kod promatrača (Galić, Jernei i Belavić, u tisku).

Daljnijim istraživanjem utvrđeno je kako čestice Skale samozavaravanja vezane uz osnaživanje i poricanje čine dva odvojena faktora, dok čestice Skale upravljanja dojmovima formiraju jedan faktor. Paulhus (1988; prema Paulhus, 2002) zaključuje kako samozavaravanje nije jedinstven konstrukt, već kako se sastoji od: *samozavaravajućeg osnaživanja* i *samozavaravajućeg poricanja*. Prva komponenta predstavlja prenaplaćivanje vlastitih kvaliteta, a druga umanjivanje vlastitih nedostataka. Time je uspostavljen trokomponentni model socijalno poželjnog odgovaranja (1988; prema Paulhus, 2002). Paulhus i Reid (1992, prema Lów, 2009) pronalaze kako Skala samozavaravajućeg poricanja, za razliku od Skale samozavaravajućeg osnaživanja, korelira sa Skalom

upravljanja dojmovima. Osoba koja ima visoke rezultate na ove dvije skale, uljepšava svoje karakteristike bilo svjesno ili nesvjesno. Galić i Jerneić (2006) su ispitali samozavaravanje-osnaživanje i upravljanje dojmovima u tri situacije: iskrenoj, stvarnoj selekcijskoj i situaciji uputom potaknutog maksimalnog uljepšavanja. Nalazi pokazuju kako se upravljanje dojmovima, ali i samozavaravanje pojavljuju u situaciji iskrenog odgovaranja te povećavaju s rastom motivacije za stvaranjem pozitivne samoprezentacije. Nadalje, u sve tri situacije upravljanje dojmovima koreliralo je s ugodnošću i savjesnošću, a samozavaravanje s ekstraverzijom, emocionalnom stabilnošću, intelektom i savjesnošću. Stoga autori zaključuju kako skale samozavaravanja i upravljanja dojmovima mjere i svjesne i nesvjesne aspekte socijalno poželjnog odgovaranja te kako se radi o sadržajno različitim oblicima pretjerivanja u samoprezentaciji.

Daljnja istraživanja strukture iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti rezultiraju nalazima koji će dovesti do rekonceptualizacije modela socijalne poželjnosti. Paulhus i John (1998) prikupljaju samoprocjene i procjene drugih (članova obitelji i prijatelja) koristeći petfaktorsku mjeru ličnosti. Pretpostavili su kako razlike u procjenama između ove dvije metode predstavljaju mjeru odmaka od realnosti (Paulhus, 2002). Faktorskom analizom ovih mjera ekstrahirana su dva faktora koja su pokazivala povezanost s Wigginsovim Alfa i Gama faktorima. Prvi faktor formirala su pretjerivanja na dimenzijama ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta, a drugi faktor pretjerivanja na dimenzijama savjesnosti i ugodnosti. Paulhus i John (1998) zaključuju kako pretjerivanje u samoprezentaciji varira na dvije sadržajno različite dimenzije. Potaknut tim istraživanjem Paulhus (2002) predstavlja novi dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja koji razlikuje *egoističko* i *moralističko iskrivljavanje*. Egoističko iskrivljavanje karakterizira pretjerivanje vlastitog intelektualnog i socijalnog statusa pri čemu pojedinac pretjerano pozitivno procjenjuje vlastitu ekstraverziju, emocionalnu stabilnost, dominantnost, inteligenciju i kreativnost. Drugim riječima, osoba si pripisuje karakteristike „superheroja“. Moralističko iskrivljavanje predstavlja tendenciju pretjeranog poštivanja društvenih normi i negiranja socijalno nepoželjnih impulsa. Pri moralističkom iskrivljavanju pojedinac se opisuje kao pretjerano ugodna, savjesna i poslušna osoba, odnosno pripisuje si osobine „sveca“ (Paulhus i John, 1998).

U osnovi egoističkog i moralističkog iskrivljavanja nalaze se dvije temeljne vrijednosti: *djelotvornost* i *zajedništvo*. Djelotvornost je društvena vrijednost koja počiva na individualnosti, uspjehu, borbi i razvoju. Zajedništvo pak polazi od međuljudskih odnosa, intimnosti i pomaganja drugima (Paulhus i John, 1998). Spomenute vrijednosti određuju dva osnovna motiva: *motiv za moći* i *motiv za odobravanjem* koji dovode do egoističkog, odnosno moralističkog iskrivljavanja u samoopisima. Dakle, ukoliko osoba vrednuje socijalni status i ugled, razvija se potreba za moći i dolazi do iskrivljavanja na mjerama ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta (egoističko iskrivljavanje). S druge strane, ukoliko osoba vrednuje dobre međuljudske odnose i intimnost, razvija se potreba za odobravanjem koja dovodi do povećanja rezultata na mjerama ugodnosti i savjesnosti (moralističko iskrivljavanje).

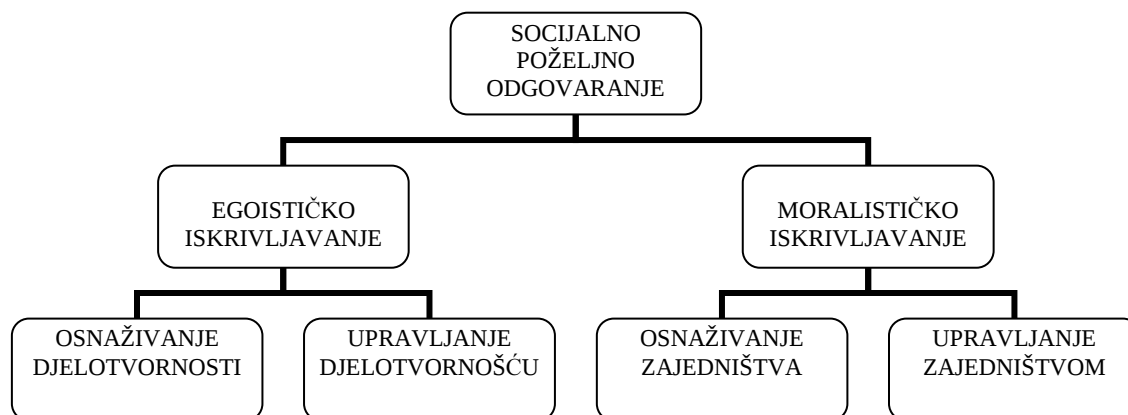
Tablica 1
Prikaz procesa egoističkog i moralističkog iskrivljavanja (prilagođeno prema Paulhus i John, 1998)

Vrijednost	Motiv	Samozavaravanje	Pristranost u samoopisima
Djelotvornost	Potreba za moći	Egoističko iskrivljavanje	Ekstraverzija Emoc. stabilnost Intelekt
Zajedništvo	Potreba za odobravanjem	Moralističko iskrivljavanje	Ugodnost Savjesnost

Osim sadržajne, dvorazinski model uključuje i procesnu razinu na kojoj razlikujemo nesvjesno samozavaravanje i svjesno upravljanje dojmovima. Tako se egoističko iskrivljavanje dijeli na nesvjesno *samozavaravajuće osnaživanje* i svjesno *upravljanje djelotvornošću*, a moralističko iskrivljavanje na nesvjesno *samozavaravajuće poricanje* i svjesno *upravljanje zajedništvom*.

Novi model tek je nedavno operacionaliziran Sveobuhvatnim inventarom socijalno poželjnog odgovaranja (Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR, Paulhus, 2006). Inventar sadrži skale: *Osnaživanje djelotvornosti*, *Upravljanje*

djelotvornošću, Osnaživanje zajedništva i Upravljanje zajedništvom. Skale osnaživanja djelotvornosti i osnaživanja zajedništva odgovaraju prije spomenutim komponentama samozavaravajućeg osnaživanja i samozavaravajućeg poricanja (Slika 1).

Slika1. Paulhusov dvorazinski model socijalno poželjnog odgovaranja (2006).

Novi Paulhusov dvorazinski model provjeravali su Galić, Jernei i Belavić (u tisku). Autori su primijenili upitnik ličnosti i CIDR u tri motivacijske situacije: anonimno odgovaranje te uputom inducirano egoističko i moralističko iskrivljavanje. Istraživanje je provedeno na nezavisnim uzorcima studenata Učiteljskog i Ekonomskog fakulteta u Zagrebu. Egoističko i moralističko iskrivljavanje pokušali su potaknuti uputom da se ispitanici predstave što boljim kandidatima za posao menadžera u uspješnoj kompaniji (egoističko iskrivljavanje), odnosno za posao učitelja razredne nastave (moralističko iskrivljavanje). Nalazi pokazuju kako se, u usporedbi sa situacijom anonimnog odgovaranja, ispitanici u situaciji fiktivne selekcije za menadžere prikazuju značajno ekstravertiranijima, emocionalno stabilnijima, savjesnijima te šireg intelekta. U usporedbi s anonimnim odgovaranjem, u situaciji prikazivanja sebe idealnim kandidatom za posao učitelja ispitanici se prikazuju pozitivnije na svih pet dimenzija ličnosti: ekstraverziji, emocionalnoj stabilnosti, ugodnosti, savjesnosti i intelektu. Dobiveni rezultati nisu sasvim u skladu s teoretskim očekivanjima. U situaciji prikazivanja sebe idealnim kandidatom za posao menadžera javlja se egoističko iskrivljavanje, dok se u situaciji prikazivanja sebe idealnim kandidatom za posao učitelja javlja moralističko, ali u nešto manjoj mjeri i

egoističko iskrivljavanje. Autori zaključuju kako nalazi potvrđuju postojanje sadržajno različitih oblika socijalno poželjnog odgovaranja, ali kako nije moguće odvojiti namjerno od nenamjernog socijalno poželjnog odgovaranja.

Iskrivljavanje odgovora i socijalno poželjno odgovaranje

Istraživači koriste različite nazive kako bi označili ispitanikovu tendenciju odgovaranja koja će rezultirati njegovom najpovoljnijom samoprezentacijom: iskrivljavanje odgovora (*response distortion*), socijalna poželjnost (*social desirability*), socijalno poželjno odgovaranje (*socially desirable responding*), neiskrenost (*faking*), upravljanje dojmovima (*impression management*) i namjerno iskrivljavanje (*intentional distortion*). Već je iz ovoga vidljivo kako u ovom području vlada značajna terminološka neusuglašenost. U određenim radovima neki od ovih termina su istoznačnice, dok kod drugih autora imaju različito značenje ili su pak u određenom hijerarhijskom odnosu. Tako Paulhus (2002) upravljanje dojmovima navodi kao komponentu socijalno poželjnog odgovaranja. Dok Ellingson i sur. (1999) neiskrenost, namjerno iskrivljavanje i upravljanje dojmovima smatraju istoznačnicama koje označavaju jednu komponentu socijalne poželjnosti. Čini se kako su za terminološku neusuglašenost dijelom odgovorne i različite operacionalizacije socijalne poželjnosti. Određeni autori zaključuju o izraženosti iskrivljene samoprezentacije na temelju rezultata na skalama socijalno poželjnog odgovaranja (npr. Rosse i sur. 1998), dok su drugi autori usmjereni na direktne mjere iskrivljavanja definirane kao razlike između situacija iskrenog i iskrivljenog odgovaranja (npr. McFarland i Ryan, 2000). Pri tome i jedni i drugi smatraju kako mjere isti konstrukt: uljepšanu samoprezentaciju ispitanika. Međutim, postoje nalazi koji sugeriraju kako se ne radi o istome, već o odvojenim konstruktima (Mersmana i Shultza, 1998). Stoga ćemo u našem radu termin *iskrivljavanje odgovora* upotrebljavati za direktne mjere promjene odgovora na upitnicima ličnosti, dok će *socijalno poželjno odgovaranje* označavati rezultate na upitniku proizašlom iz Paulhusova dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja (2006).

Ukoliko je iskrivljavanje odgovora i socijalno poželjno odgovaranje isti konstrukt, korelacija između direktnih mjera iskrivljavanja na upitniku ličnosti (npr. razlika

samoprocjena između situacija iskrenog i „iskrivljenog“ odgovaranja) i skale socijalno poželjnog odgovaranja koju su ispitanici ispunjavali u situaciji iskrivljavanja, trebala bi biti visoka, odnosno teoretski na razini pouzdanosti. U suprotnom, ostaje otvorena mogućnost kako se ne radi o različitim operacionalizacijama istog konstrukta, već o dva različita konstrukta.

Pretraživanjem baza naišli smo na samo jedan rad koji se bavi ovim odnosom. Mersman i Shultz (1998) su pokušali provjeriti odnos između direktnih mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja. Koristili su zavisni nacrt pri čemu su postojale dvije istraživačke situacije: situacija iskrenog odgovaranja i situacija uputom induciranog iskrivljavanja. Za mjeru ličnosti su koristili kratki petfaktorski upitnik Big Five Mini-Markers (Saucer, 1994) koji su ispitanici ispunjavali u obje istraživačke situacije. Za mjeru socijalno poželjnog odgovaranja su koristili Uravnoteženi inventar socijalno poželjnog odgovaranja (BIDR, Paulhus, 1991) koji operacionalizira stariji Paulhusov trokomponentni model (1988; prema Paulhus, 2002). Iznenadujuće, ispitanici su BIDR ispunjavali samo u situaciji iskrenog odgovaranja kada ne možemo očekivati da su ispitanici bili motivirani davati pretjerano pozitivne samoopise. Autori su koristili tri različite direktne mjere iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti. Razliku rezultata na dimenzijama upitnika između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja koja ukazuje na razinu povećanja ili smanjenja rezultata na pojedinoj dimenziji ličnosti. Nadalje, za svakog pojedinog ispitanika autori su izračunali razliku njegovih odgovora između situacija iskrenog odgovaranja i poticanog iskrivljavanja na razini pojedinih čestica te izračunali varijancu tih razlika u okviru pojedinih dimenzija (dakle, varijancu razlika na česticama obuhvaćenim određenom dimenzijom). Varijanca razlika ukazuje na sukladnost odgovaranja između situacija iskrenog odgovaranja i poticanog iskrivljavanja. Korelacija odgovora ispitanika između situacija iskrenog odgovaranja i poticanog iskrivljavanja na razini dimenzija (dakle, između čestica obuhvaćenih određenom dimenzijom) predstavljala je treću direktnu mjeru iskrivljavanja. Slično varijanci razlika, radilo o mjeri koja je indikator sukladnosti odgovora ispitanika između dvije situacije odgovaranja. Veći koeficijent korelacije ukazivao je na veću sukladnost ispitanikovih odgovora između situacija iskrenog odgovaranja i poticanog iskrivljavanja. Nakon što su za svakog pojedinog

ispitanika izračunali tri mjere iskrivljavanja, izračunali su koeficijente korelacije između dobivenih mjera iskrivljavanja i skala BIDR-a. Suprotno očekivanjima autora, od 45 izračunatih koeficijenata korelacije značajno je bilo samo njih osam, pri čemu je najveći bio $r = -.141$ ($p < .05$), a odnosio se na povezanost razlike na dimenziji savjesnosti i skale upravljanja dojmovima. Autori neoprezno zaključuju kako dobiveni nalazi ukazuju na konceptualnu odvojenost iskrivljavanja odgovora i socijalno poželjnog odgovaranja.

Glavni razlog zašto Mersman i Shultz (1998) nisu potvrdili povezanosti mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja jest metodološki nedostatak vezan uz primjenu skale socijalno poželjnog odgovaranja u situaciji u kojoj se socijalno poželjno odgovaranje uopće ne bi trebalo pojaviti. Povezanost iskrivljavanja odgovora i socijalno poželjnog odgovaranja bilo bi smisleno provjeravati samo u slučaju da su autori mjeru socijalno poželjnog ponašanja primijenili u situaciji poticanog iskrivljavanja kada očekujemo da su ispitanici motivirani davati pretjerano pozitivne samoopise, odnosno iskrivljavati svoje odgovore na upitniku ličnosti. Da je tako i učinjeno, povezanost mjera iskrivljavanja s mjerom socijalno poželjnog odgovaranja vjerojatno bi bila veća. U tome smislu zaključci Mersmana i Shultza (1998) su neutemeljeni, a dobiveni rezultati zapravo očekivani.

Osim toga, Paulhusov trokomponentni model, od kojeg su Mersman i Shultz (1998) krenuli pri pokušaju odmjerenja socijalno poželjnog odgovaranja, pokazao je konceptualne nedostatke. Mnogi autori nisu potvrdili njegove pretpostavke. Pauls i Crost (2004) navode kako se, uz odgovarajuću uputu, podjednako mijenjaju rezultati na skali upravljanja dojmovima i skali samozavaravajućeg osnaživanja što je suprotno pretpostavkama o različitim razinama svjesnosti socijalno poželjnog odgovaranja. Galić i Jernei (2006) zaključuju kako obje skale, samozavaravajuće osnaživanje i upravljanje dojmovima, imaju svjesnu i nesvjesnu razinu te kako vjerojatno zahvaćaju sadržajno različite aspekte socijalno poželjnog odgovaranja.

Osim navedenog, rad Mersmana i Shultza (1998) ima još jedan metodološki nedostatak vezan uz izračun direktnih mjera iskrivljavanja. Naime, varijance razlika i korelacije između ekvivalentnih čestica upitnika ličnosti u situacijama iskrenog i iskrivljenog odgovaranja nestabilan su indikator iskrivljavanja ukoliko su izračunate na

malom broju čestica (Lautenschlager, 1986). Mersman i Shultz (1998) su koristili mjeru ličnosti koja je imala osam čestica po dimenziji, osim za savjesnost koja je obuhvaćena s 20 čestica. Upitna stabilnost varijanci razlika i korelacija odgovora između situacije iskrenog i iskrivljenog odgovaranja izračunatih na ovako kratkoj mjeri ličnosti vjerojatno doprinosi slaboj povezanosti ovih mjera iskrivljavanja sa skalama socijalno poželjnog odgovaranja.

Našim istraživanjem htjeli smo izbjeći nedostatke jedinog dosadašnjeg rada iz ovog područja, onog Mersmana i Shultza (1998). Htjeli smo na metodološki valjan način, uz uvažavanje konceptualnog napretka u objašnjavanju socijalne poželjnosti, provjeriti odnos iskrivljavanja odgovora i socijalno poželjnog odgovaranja. Stoga pri odmjeravanju socijalno poželjnog ponašanja polazimo od novijeg Paulhusovog dvorazinskog modela socijalno poželjnog odgovaranja (2006), a mjeru proizašlu iz ovog modela – CIDR, primjenjujemo u situaciji poticanog iskrivljavanja kada očekujemo motivaciju za stvaranjem pozitivne samoprezentacije. Nadalje, koristimo mjeru ličnosti koja sadrži veći broj čestica i uputu za koju pretpostavljamo da je u većoj mjeri prilagođena studentskom uzorku.

CILJ I PROBLEMI

Cilj ovog rada jest ispitati odnos direktnih mjera iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti i mjere socijalno poželjnog odgovaranja u okviru Paulhusovog dvorazinskog modela, na dva načina:

1. Provjerom povezanosti razlika na dimenzijama ličnosti između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja sa skalama Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja.
2. Provjerom povezanosti varijanci razlika na razini čestica između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja sa skalama Sveobuhvatnog inventara socijalno poželjnog odgovaranja.

Polazeći od pretpostavke kako je rezultat na skali socijalno poželjnog odgovaranja pokazatelj stupnja iskrivljavanja odgovora na mjeri ličnosti, smatramo kako će upute za poticanje iskrivljavanja dovesti do sukladne promjene rezultata na dimenzijama ličnosti i skalama CIDR-a. Prema Paulhusovom modelu direktne mjere iskrivljavanja na dimenzijama ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta najsnažnije će korelirati s rezultatima na skali upravljanja djelotvornošću, a direktne mjere iskrivljavanja na dimenzijama ugodnosti i savjesnosti najsnažnije će korelirati s rezultatima na skali upravljanja zajedništvom. Te pretpostavke trebale bi vrijediti neovisno o situacijama ispunjavanja upitnika.

METODA

Naš rad dio je većeg istraživanja 18. psihologijske ljetne škole. U okviru ovog istraživanja ispitanici su prvo ispunjavali upitnik socijalno poželjnog odgovaranja i upitnik ličnosti u situaciji iskrenog odgovaranja pri čemu smo polovici ispitanika dali upozorenje o mogućnosti detekcije socijalno poželjnog odgovaranja, dok drugoj polovici ispitanika nismo dali takvu vrstu upozorenja. Nakon toga su ispitanici podijeljeni u situaciju poticanog egoističkog i poticanog moralističkog iskrivljavanja kada su ponovno ispunjavali upitnik socijalno poželjnog odgovaranja i upitnik ličnosti (Tablica 2).

Tablica 2
Istraživačke situacije ispunjavanja upitnika socijalne poželjnosti i upitnika ličnosti

		1.	2.
Upozorenje o detekciji	Bez upozorenja	Iskreno	Egoističko iskrivljavanje
			Moralističko iskrivljavanje
	S upozorenjem	Iskreno	Egoističko iskrivljavanje
			Moralističko iskrivljavanje

Obzirom da bi rezultat na skali socijalno poželjnog odgovaranja trebao biti pokazatelj stupnja iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti, rezultat na skali socijalno poželjnog odgovaranja i rezultat na direktnoj mjeri iskrivljavanja bi trebali kovarirati neovisno o istraživačkoj situaciji. Drugim riječima, različite istraživačke situacije ispunjavanja upitnika ne bi trebale utjecati na razinu povezanosti mjere iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja. Stoga su naše pretpostavke o odnosu direktnih mjera iskrivljavanja i upitnika socijalno poželjnog odgovaranja jednake neovisno o situacijama ispunjavanja upitnika.

Ispitanici

Istraživanjem je obuhvaćeno $N=424$ ispitanika. Koristili smo prigodan uzorak prijatelja i poznanika studenata psihologije. Jedini uvjet je bio da se radi o studentima ili osobama koje su diplomirale unatrag godinu dana te da ne studiraju psihologiju niti su psiholozi. Dobna i spolna struktura ispitanika podjednaka je u sve četiri istraživačke situacije (Tablica 3).

Tablica 3
Karakteristike ispitanika u različitim istraživačkim situacijama

	Upozorenje o mogućnosti detekcije SPO					
	Bez upozorenja			S upozorenjem		
	<i>n</i>	Spol (% muškaraca)	Dob <i>M</i> (<i>SD</i>)	<i>n</i>	Spol (% muškaraca)	Dob <i>M</i> (<i>SD</i>)
Iskreno odgovaranje	210	42%	23.1(2.10)	213	44%	22.8(2.23)
Egoističko iskrivljavanje	103	48%	23.3(2.24)	106	47%	22.8(2.28)
Moralističko iskrivljavanje	104	38%	22.9(1.91)	104	42%	22.7(2.18)

Napomena: neki tablični rezultati su umanjeni zbog nedostatka podataka.

Mjerni instrumenti

Pet velikih dimenzija ličnosti (emocionalnu stabilnost, ekstraverziju, intelekt, ugodnost i savjesnost) mjerili smo IPIP-300 upitnikom (*International Personality Item Pool*, Goldberg, 1999; prema Goldberg i sur., 2006; registrirani prijevod JerneiĆ, Galić i Parmač, 2008). Upitnik sadrži 300 čestica (60 za svaku dimenziju) na koje su ispitanici odgovarali izražavajući stupanj slaganja s pojedinom tvrdnjom na skali od 1 („Nije točno“) do 7 („Potpuno točno“). Primjeri tvrdnji koji se odnose na pojedine dimenzije su: „Lako se uzrujam“ (Emocionalna stabilnost), „Lako sklapam prijateljstva“ (Ekstraverzija), „Volim čitati intelektualno izazovno štivo“ (Intelekt), „Za svakog imam lijepu riječ“ (Ugodnost) i „Posao obavljam točno i precizno“ (Savjesnost). Tablica A u Prilogu donosi koeficijente interne konzistencije α dimenzija ličnosti u različitim motivacijskim situacijama. Dobiveni

koeficijenti pouzdanosti sukladni su nalazima prethodnih istraživanja i kreću se u rasponu od $\alpha=.82$ do $\alpha=.96$.

Socijalno poželjno odgovaranje mjerili smo *Sveobuhvatnim inventarom socijalno poželjnog odgovaranja* (A Comprehensive Inventory of Desirable Responding, CIDR, Paulhus, 2006) koji su na hrvatski jezik preveli Galić, Jerneiće i Parmač (2007; prema Galić i sur., u tisku). Ovaj upitnik sadrži četiri subskale: *Oснаživanje djelotvornosti* (npr. „Potpuno vjerujem svojim prosudbama”), *Upravljanje djelotvornošću* (npr. „Mogu vladati situacijom kad god to poželim”), *Oснаživanje zajedništva* (npr. „Nikad se nisam veselio tuđem neuspjehu”) i *Upravljanje zajedništvom* (npr. „Nikada ne bacam otpatke po ulici”). Upitnik sadrži 80 čestica (20 za svaku subskalu) u obliku tvrdnji za koje ispitanici procjenjuju na skali od 1 („Nije točno“) do 7 („Potpuno točno“) u kolikoj mjeri se odnose na njih. Polovica tvrdnji je formulirana pozitivno (npr. „Nemoguće je odoljeti mojim sposobnostima uvjeravanja“), a druga polovica negativno (npr. „Bilo je prilika kada sam nekoga iskoristio“). Paulhus (1994; prema Stöber, Dette i Musch, 2002) navodi kako su samo ekstremni odgovori pokazatelj socijalno poželjnog odgovaranja te preporuča dihotomno bodovanje kao optimalnu strategiju vrednovanja ispitanikovih odgovora. Međutim, Stöber i sur. (2002) pronalaze kako kontinuirano bodovanje rezultira većim Cronbach α koeficijentima, većim korelacijama s drugim mjerama socijalno poželjnog odgovaranja i većim korelacijama s osobinama ličnosti za koje se očekuje da su povezane sa socijalno poželjnim odgovaranjem. Dakle, kontinuiranim bodovanjem dobivamo bolju pouzdanost i konvergentnu valjanost mjere socijalno poželjnog odgovaranja te rezultate koji su u većoj mjeri sukladni pretpostavkama o povezanosti socijalno poželjnog odgovaranja i ličnosti. Stoga Stöber i sur. (2002) predlažu korištenje kontinuiranog umjesto dihotomnog bodovanja. Vodeći se ovim preporukama i mi smo se odlučili za kontinuirano bodovanje. Tablica B u Prilogu donosi koeficijente interne konzistencije skala CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja. Dobiveni koeficijenti pouzdanosti sukladni su prijašnjim nalazima i kreću se u rasponu od $\alpha=.75$ do $\alpha=.88$.

Postupak

Podatke su prikupljali studenti psihologije u okviru 18. psihologijske ljetne škole. Ispitanicima je jamčena anonimnost što je osigurano time da su ispitanici stavljali ispunjene upitnike u frankiranu kovertu i sami ih ubacivali u poštanski sandučić. Ukoliko su željeli, mogli su navesti šifru koja im je omogućavala pristup povratnim informacijama. Prvo je dana opća uputa kako bi se ispitanike upoznalo sa svrhom istraživanja, a koja je glasila: *„Vaš zadatak u ovom istraživanju je popuniti niz upitnika koji se nalaze u prilogu. Sudjelovanje je u potpunosti anonimno i Vaše odgovore ćemo koristiti isključivo u znanstvene svrhe. Vaša suradnja nam je vrlo važna pa Vas stoga molimo da na pitanja u upitnicima odgovarate u skladu s uputama koje im prethode. Sudjelovanje u ovom istraživanju je dobrovoljno i u svakom trenutku možete odustati. Ako želite, po završetku cijelog istraživanja možemo Vam dati povratnu informaciju o Vašim rezultatima. Da biste mogli dobiti povratnu informaciju, a pri tom zadržati u potpunosti svoju anonimnost, potrebno je da svoj upitnik označite šifrom. Samo sa šifrom moći ćete pristupiti svojim rezultatima i dobiti povratnu informaciju. U svrhu osiguranja anonimnosti Vaših odgovora, po završetku testiranja ispunjene upitnike staviti ćete u frankiranu omotnicu i sami je ubaciti u poštanski sandučić. Na taj način Vaš će identitet biti poznat samo Vama.“*

U sklopu cjelokupnog projekta Ljetne škole ispitanici su ispunjavali OCQ-150¹, CIDR i IPIP-300 u situaciji iskrenog odgovaranja, pa ponovno CIDR i IPIP-300 u situaciji poticanog iskrivljavanja te na kraju kontrolna i sociodemografska pitanja. Za potrebe našeg rada koristili smo podatke dobivene rješavanjem IPIP-300 u situaciji iskrenog odgovaranja te IPIP-300 i CIDR-a u situaciji poticanog iskrivljavanja. Posebno konstruiranim uputama pokušali smo potaknuti socijalno poželjno odgovaranje pri čemu smo imali zasebne upute za egoističko i moralističko iskrivljavanje. Uputa za egoističko iskrivljavanje glasila je: *“Zamislite da se nalazite u situaciji selekcije za privlačnu stipendiju do koje Vam je izuzetno stalo. Njen iznos je izdašan, a od Vas se ne traže nikakve obaveze prema donatoru. Izbor osoba koje će osvojiti stipendiju ovisi o rezultatima ovog testiranja, a traže se osobe*

¹ Over-Claiming Questionnaire (Paulhus, 2001; prema Paulhus i sur., 2003, adaptiran na hrvatski jezik 2008) za mjerenje pretjerivanja u znanju.

koje odlikuje visoko postignuće, ambicioznost i marljivost.” Uputa za moralističko iskrivljavanje glasila je: “Zamislite da se nalazite u situaciji selekcije za privlačno studentsko putovanje do kojeg Vam je vrlo stalo. Ministarstvo znanosti i obrazovanja odabrat će grupu studenata koja će otputovati na Sveučilište u New Yorku sa zadatkom upoznavanja američkog sustava visokog školstva. Izbor osoba koje će osvojiti stipendiju ovisi o rezultatima ovog testiranja. Budući da se radi o skupom projektu traže se osobe koje u prvom redu odlikuje slaganje s drugima, izbjegavanje sukoba i suradljivost.”

Osim prema uputama za iskrivljavanje, istraživačke situacije razlikovale su se i prema upozorenju o mogućnosti detekcije socijalno poželjnog odgovaranja. Naime, polovici ispitanika s uputom za egoističko i polovici ispitanika s uputom za moralističko iskrivljavanje dali smo upozorenje o mogućnosti detekcije iskrivljavanja u okviru njihovih uputa. Upozorenje pri iskrenom odgovaranju glasillo je: *“Pripazite, važno je da budete u potpunosti iskreni jer upitnik sadrži pitanja koja su namijenjena identifikaciji onih koji su neiskreni u odgovaranju.”*, a pri odgovaranju u situaciji iskrivljavanja: *“Pripazite, važno je da budete uvjerljivi jer upitnik sadrži pitanja koja su namijenjena identifikaciji onih koji su neiskreni u odgovaranju.”*

Ispitivanje smo proveli individualno kako bismo osigurali poštivanje redoslijeda rješavanja, samostalnost u radu i povjerljivost psihologijskih mjernih instrumenata

REZULTATI

Predanalize

Prije nego smo krenuli s istraživanjem odnosa direktnih mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja provjerili smo je li uopće došlo do iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti u situacijama kada smo ga uputom pokušali inducirati. Provjerili smo razlikuju li se rezultati ispitanika na dimenzijama ličnosti u situacijama poticanog iskrivljavanja u odnosu na situaciju iskrenog odgovaranja. Pri tome smo koristili složenu analizu varijance $2 \times 2 \times 2$, u kojoj su nezavisne varijable bile *situacija* (iskreno odgovaranje nasuprot poticanom iskrivljavanju), *oblik iskrivljavanja* (poticano egoističko nasuprot moralističkom iskrivljavanju) i *upozorenje* (situacija davanja upozorenja o mogućnosti detekcije nasuprot situaciji bez upozorenja). Naša očekivanja su bila kako će u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja ispitanici povećati samoprocjene na dimenzijama emocionalne stabilnosti, ekstraverzije i intelekta, a u situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja na dimenzijama ugodnosti i savjesnosti. Također, očekivali smo kako će upozorenje o mogućnosti detekcije umanjiti efekt iskrivljavanja.

Rezultati provedenih analiza varijanci dani su u Prilogu u tablicama od C do L. Analize varijance pokazuju kako je u obje situacije poticanog iskrivljavanja došlo do povećanja samoprocjena na svih pet dimenzija ličnosti, osim na dimenziji intelekta gdje nije došlo do povećanja samoprocjena u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja. Moguće je da su ispitanici u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja na različitim facetama iskrivljavali odgovore u suprotnim smjerovima zbog čega na razini dimenzije intelekta nije došlo do značajne promijene rezultata. Nismo utvrdili značajan utjecaj upozorenja o detekciji na veličinu samoprocjene niti na jednoj dimenziji ličnosti.

Dobiveni rezultati ne odgovaraju pretpostavkama Paulhusovog modela već su sličniji nalazima Galića i sur. (u tisku). Navedeni autori pronalaze u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja povećanje samoprocjena na dimenzijama emocionalne stabilnosti, ekstraverzije, intelekta i savjesnosti, a u situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja povećanje samoprocjena na svih pet dimenzija ličnosti

Autori zaključuju kako su ispitanici u situaciji predstavljanja sebe idealnim kandidatom za posao učitelja razredne nastave (poticano moralističko iskrivljavanje), uz dominantno moralističko pribjegavali i egoističkom iskrivljavanju. Slično ovome, za naše nalaze možemo reći kako sugeriraju pojavu oba oblika iskrivljavanja neovisno o tome jesu li se ispitanici trebali predstavljati idealnim kandidatima za studentsku stipendiju (poticano egoističko iskrivljavanje) ili za studentsko putovanje (poticano moralističko iskrivljavanje).

Kako za upozorenje o mogućnosti detekcije nismo potvrdili utjecaj na veličinu iskrivljavanja, daljnje istraživanje odnosa direktnih mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja provoditi ćemo na subuzorcima ispitanika kod kojih smo nastojali potaći egoističko i moralističko iskrivljavanje, neovisno o tome jesmo li im dali ili ne uputu o mogućnosti detekcije iskrivljavanja.

Odnos razlika i skala CIDR-a

Kao mjeru socijalno poželjnog odgovaranja koristili smo rezultate skala CIDR-a u situacijama poticanog egoističkog i moralističkog iskrivljavanja. Radi se o skalama: osnaživanje djelotvornosti (OD), upravljanje djelotvornošću (UD), osnaživanje zajedništva (OZ) i upravljanje zajedništvom (UZ). Tablica 4 donosi aritmetičke sredine i standardne devijacije skala CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja.

Tablica 4
Deskriptivna statistika skala CIDR-a u situacijama
poticanog iskrivljavanja.

	Egoističko iskrivljavanje			Moralističko iskrivljavanje		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>
OD	110.4	13.54	199	108.1	14.44	196
UD	101.0	14.77	201	95.9	16.09	199
OZ	106.8	15.08	201	109.9	14.9	201
UZ	111.5	17.11	201	115.6	17.17	199

Tablica 5

Interkorelacije skala CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje				Moralističko iskrivljavanje			
	OD	UD	OZ	UZ	OD	UD	OZ	UZ
OD	-	.68**	.53**	.56**	-	.73**	.42**	.59**
UD		-	.30**	.41**		-	.23**	.43**
OZ			-	.77**			-	.77**
UZ				-				-

Napomena: ** $p < .01$

Tablica 5 donosi interkorelacije skala CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja. Moguće je uočiti nekoliko trendova. Prvo, u obje situacije poticanog iskrivljavanja sve dimenzije socijalne poželjnosti su međusobno značajno povezane što upućuje na istodobno socijalno poželjno odgovaranje na sve četiri skale. Drugo, u obje situacije poticanog iskrivljavanja najveća je povezanost između dimenzija socijalne poželjnosti koje se odnose na istu sadržajnu domenu - pretjerivanje u djelotvornosti, odnosno pretjerivanje u zajedništvu.

Kao direktnu mjeru iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti koristili smo razlike između ispitanikovih rezultata u situaciji poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja. Radi se o mjerama iskrivljavanja koje su koristili Mersman i Shultz (1998) u svojem radu, a za koje Lautenschlager (1986) navodi kako su najbolji indikator promjene, odnosno smanjenja ili povećanja bruto rezultata na dimenzijama ličnosti između situacije poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja. S obzirom da su predanalize pokazale kako je na gotovo svim dimenzijama ličnosti u obje situacije poticanog iskrivljavanja došlo do promjene bruto rezultata, zaključili smo kako bi ovo bila adekvatna mjera iskrivljavanja za potrebe našeg istraživanja.

Za svakog pojedinog ispitanika izračunali smo razliku rezultata na svih pet dimenzija ličnosti. Tako dobivene razlike tretirali smo kao zasebne varijable: razliku neuroticizma (R_N), razliku ekstraverzije (R_E), razliku intelekta (R_I), razliku ugodnosti (R_U) i razliku savjesnosti (R_S). Veća razlika je ukazivala na veće iskrivljavanje odgovora. Analizom dijagrama raspršenja utvrdili smo kako razlike ne odstupaju značajno od

normalne distribucije što je omogućilo njihovo korištenje u parametrijskim statističkim analizama. Tablica 6 donosi aritmetičke sredine i standardne devijacije razlika u situacijama poticanog egoističkog i moralističkog iskrivljavanja.

Tablica 6
Deskriptivna statistika razlika za pet velikih dimenzija
ličnosti u situacijama poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje			Moralističko iskrivljavanje		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>
R _N	-81.8	48.57	192	-84.8	46.72	193
R _E	48.4	42.68	195	57.1	42.00	190
R _I	2.2	33.75	195	22.2	31.44	184
R _U	8.6	35.03	196	32.7	43.23	193
R _S	99.5	47.51	191	96.1	48.72	186

Razlike ukazuju kako su ispitanici najviše iskrivljavali odgovore na dimenzijama savjesnosti i neuroticizma neovisno o vrsti upute za iskrivljavanjem. Na dimenzijama ekstraverzije, intelekta i ugodnosti ispitanici su više iskrivljavali odgovore u situaciji moralističkog iskrivljavanja.

Odnos direktnih mjera iskrivljavanja odgovora i mjere socijalno poželjnog odgovaranja provjerili smo izračunavanjem Pearsonovih koeficijenta korelacije između razlika na dimenzijama ličnosti i skala CIDR-a (Tablica 7).

Tablica 7
Korelacije razlika na dimenzijama ličnosti i skala
CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje				Moralističko iskrivljavanje			
	OD	UD	OZ	UZ	OD	UD	OZ	UZ
R _N	-.44**	-.36**	-.39**	-.40**	-.40**	-.37**	-.28**	-.38**
R _E	.32**	.26**	.28**	.28**	.33**	.30**	.25**	.29**
R _I	-.02	-.02	.07	.04	.28**	.22**	.30**	.30**
R _U	.07	-.18*	.34**	.31**	-.06	-.17*	.32**	.25**
R _S	.31**	.29**	.28**	.31**	.46**	.47**	.33**	.41**

*Napomena: *p<.05; **p<.01; zasjenčane su korelacije za koje smo očekivali da će biti najveće.*

Analizom Tablice 7 možemo donijeti nekoliko zaključaka. Prvo, koeficijenti povezanosti razlika i skala upravljanja dojmova neočekivano su niski. Na otprilike istoj razini su i koeficijenti povezanosti razlika i skala osnaživanja. Najveći koeficijent korelacije iznosi $r=.47$ ($p<.01$) i predstavlja razinu povezanosti razlike savjesnosti sa skalom upravljanja djelotvornošću u situaciji moralističkog iskrivljavanja. Drugo, dobivene korelacije nisu u skladu s očekivanjima proizašlim iz Paulhusovog modela. Razlike na dimenzijama ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta nisu najsnažnije povezane s rezultatima na skali upravljanja djelotvornošću, a razlike na dimenzijama ugodnosti i savjesnosti nisu najsnažnije povezane s rezultatima na skali upravljanja zajedništvom. Treće, obrazac povezanosti skala CIDR-a i razlika na dimenzijama ličnosti, osim za razliku intelekta, jednak je u obje situacije poticanog iskrivljavanja. Razlika intelekta povezana je sa svim skalama CIDR-a u situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja, dok u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja nije povezana niti s jednom skalom CIDR-a. Ovakav nalaz je sukladan rezultatima analize varijance koja je pokazala kako u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja ispitanici nisu iskrivljavali samoprocjene na dimenziji intelekta.

Odnos varijanci i skala CIDR-a

Kako odnos razlika i skala CIDR-a nije u skladu s očekivanjima proizašlim iz Paulhusovog modela, odlučili smo provjeriti podržava li odnos druge direktne mjere iskrivljavanja i skala CIDR-a naša očekivanja. Razlika aritmetičkih sredina samoprocjena između situacije poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja po svojoj prirodi predstavlja mjeru centralne tendencije iskrivljavanja. Ova razlika matematički je ekvivalentna vrijednosti koju bismo dobili da smo odredili razlike samoprocjena na česticama između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja te zatim izračunali njihovu aritmetičku sredinu. Uz aritmetičku sredinu razlika samoprocjena na razini čestica, što je mjera centralne tendencije iskrivljavanja, druga mjera iskrivljavanja bi bila mjera varijabiliteta tih razlika. Stoga smo kao drugu direktnu mjeru iskrivljavanja uzeli varijancu razlika samoprocjena na razini čestica. S obzirom da ovom mjerom zahvaćamo drugi aspekt iskrivljavanja, njegov varijabilitet, a ne više njegovu centralnu tendenciju, moguće je da

odnos varijanci i skala CIDR-a bude bliži našim hipotezama. Varijancu razlika izračunali smo na „sirovim“ podacima, odnosno nerekodiranim česticama pri čemu je na svakoj dimenziji pola čestica bilo orijentirano u jednom, a pola u drugom smjeru. U tome slučaju se povećava varijabilitet razlika te viša varijanca ukazuje na veće iskrivljavanje, a niža na manje iskrivljavanje. Varijanca razlika predstavlja osjetljiviju mjeru individualnih razlika u iskrivljavanju u odnosu na razlike (Lautenschlager, 1986).

Za svakog ispitanika izračunali smo varijancu razlika samoprocjena na razini čestica između situacije iskrenog odgovaranja i poticanog iskrivljavanja za pet dimenzija ličnosti. Tako dobivene varijance tretirali smo kao zasebne varijable: varijancu neuroticizma (V_N), varijancu ekstraverzije (V_E), varijancu intelekta (V_I), varijancu ugodnosti (V_U) te varijancu savjesnosti (V_S). Analizom dijagrama raspršenja utvrdili smo kako varijance ne odstupaju značajno od normalne distribucije što je omogućilo njihovo korištenje u parametrijskim statističkim analizama. Tablica 8 donosi aritmetičke sredine i standardne devijacije varijanci u situacijama poticanog iskrivljavanja.

Tablica 8
Deskriptivna statistika varijanci pet velikih
dimenzija ličnosti u situacijama poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje			Moralističko iskrivljavanje		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>
V_N	5.73	3.70	207	5.85	3.76	197
V_E	4.17	2.51	206	4.33	2.70	199
V_I	4.33	2.35	207	4.34	2.49	198
V_U	3.50	2.05	205	3.84	2.35	196
V_S	5.81	3.58	207	5.78	3.55	199

Varijance ukazuju kako je do najvećeg iskrivljavanja samoprocjena došlo na dimenzijama savjesnosti i neuroticizma neovisno o vrsti upute za iskrivljavanjem. Dok su na dimenzijama ekstraverzije, intelekta i ugodnosti ispitanici nešto više iskrivljavali odgovore u situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja. Očekivano, dobivene varijance su sukladne prije izračunatim razlikama (Tablica 6).

Tablica M u Prilogu donosi interkorelacije razlika i varijanci za pet velikih dimenzija ličnosti. Možemo uočiti nekoliko trendova. Prvo, korelacije razlika i varijanci unutar iste dimenzije ličnosti kreću su u rasponu od nulte korelacije do visokih $r=.90$ ($p<.01$) kolika je povezanost razlike savjesnosti i varijance savjesnosti u obje situacije poticanog iskrivljavanja. Drugo, često su korelacije jednakih mjera iskrivljavanja na različitim dimenzijama veće nego korelacije različitih mjera iskrivljavanja unutar iste dimenzije, što posebice vrijedi za dimenzije ekstraverzije, intelekta i ugodnosti.

Odnos druge direktne mjere iskrivljavanja, varijabiliteta razlika samoprocjena na razini čestica i mjere socijalno poželjnog odgovaranja provjerili smo izračunavanjem Personovih koeficijenta korelacije između varijanci i skala CIDR-a (Tablica 9).

Tablica 9
Korelacije varijanci pet velikih dimenzije ličnosti
i skala CIDR-a u situacijama poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje				Moralističko iskrivljavanje			
	OD	UD	OZ	UZ	OD	UD	OZ	UZ
V_N	.35**	.36**	.27**	.36**	.33**	.32**	.13	.25**
V_E	.32**	.37**	.18*	.33**	.37**	.31**	.22**	.36**
V_I	.44**	.40**	.27**	.39**	.37**	.37**	.26**	.40**
V_U	.28**	.37**	.10	.34**	.27**	.29**	.14	.23**
V_S	.23**	.18*	.18*	.25**	.32**	.32**	.18*	.27**

*Napomena: * $p<.05$; ** $p<.01$; zasjenčane su korelacije za koje smo očekivali da će biti najveće.*

Analizom Tablice 9 možemo doći do slijedećih zaključaka. Prvo, koeficijenti korelacije varijanci i skala upravljanja dojmova su niski. Na otprilike istoj razini su koeficijenti korelacije varijanci i skala osnaživanja djelotvornosti, a na nešto nižoj razini koeficijenti korelacije varijanci i skala osnaživanja zajedništva. Najveći koeficijent korelacije iznosi $r=.44$ ($p<.01$) i predstavlja razinu povezanosti varijance intelekta i skale osnaživanja djelotvornosti u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja. Drugo, dobivene korelacije, kao i u slučaju razlika, nisu u skladu s očekivanjima proizašlim iz Paulhusovog modela. Varijance ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta nisu najsnažnije

povezane s rezultatima na skali upravljanja djelotvornošću, a varijance ugodnosti i savjesnosti nisu najsnažnije povezane s rezultatima na skali upravljanja zajedništvom. Treće, obrazac povezanosti skala CIDR-a i varijanci jednak je u obje situacije poticanog iskrivljavanja.

RASPRAVA

Cilj našeg rada bio je provjeriti odnos direktnih mjera iskrivljavanja odgovara na upitniku ličnosti i mjere socijalno poželjnog odgovaranja u okviru Paulhusovog modela socijalne poželjnosti (2006). Analizom varijance potvrdili smo kako su ispitanici doista iskrivljavali samoprocjene na upitniku ličnosti što je bio preduvjet opravdanosti izračunavanja direktnih mjera iskrivljavanja. Za direktnu mjeru iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti uzeli smo razliku rezultata na dimenzijama ličnosti između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja. Druga mjera iskrivljavanja je bila varijanca razlika samoprocjena na razini čestica između situacija poticanog iskrivljavanja i iskrenog odgovaranja izračunata na „sirovim“, nerekodiranim podacima. Razlika je skalna mjera iskrivljavanja, odnosno govori nam za koliko je bodova ispitanik uljepšao svoju samoprocjenu na nekoj dimenziji ličnosti u situaciji poticanog iskrivljavanja u odnosu na iskreno odgovaranje. Varijanca je mjera varijabiliteta razlika i kao takva je pokazatelj nesukladnosti ispitanikovih samoprocjena u situaciji poticanog iskrivljavanja u odnosu na situaciju iskrenog odgovaranja. Prema Lautenschlageru (1986) varijanca je osjetljivija mjera individualnih razlika u iskrivljavanju.

Na ključno pitanje našeg rada, provjeru odnosa direktnih mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja, pokušali smo odgovoriti izračunavanjem povezanosti razlika i varijanci sa skalama CIDR-a. Naše pretpostavke temeljene na Paulhusovom modelu o tome kako će najsnažnija povezanost biti između mjera iskrivljavanja na dimenzijama ekstraverzije, emocionalne stabilnosti i intelekta sa skalom upravljanja djelotvornošću, a mjera iskrivljavanja na dimenzijama ugodnosti i savjesnosti sa skalom upravljanja zajedništvom, nisu potvrđene, neovisno o kojoj se mjeri iskrivljavanja radilo, razlikama ili varijancama. Također, općenito govoreći povezanost

direktnih mjera iskrivljavanja i skala CIDR-a je niska. Koeficijenti korelacija razlika i skala CIDR-a kreću se od nulte vrijednosti do umjerenih $r=.47$ ($p<.01$) kolika je povezanost razlike savjesnosti i skale upravljanja dojmovima u situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja. Koeficijenti korelacija varijanci i skala CIDR-a kreću se od nulte vrijednosti do umjerenih $r=.44$ ($p<.01$) kolika je povezanost varijance intelekta i skale osnaživanja djelotvornosti u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja. Dakle, u najboljem slučaju direktna mjera iskrivljavanja dijeli 22%, odnosno 19% zajedničke varijance s nekom skalom CIDR-a. Ovako niska korelacija direktnih mjera iskrivljavanja i skala CIDR-a sugerira kako su iskrivljavanje i socijalno poželjno odgovaranje dva zasebna konstrukta, a ne dvije operacionalizacije istog konstrukta.

Premda smo dobili koeficijente korelacija mjera iskrivljavanja i skala CIDR-a koji su relativno niski, oni su daleko veći u odnosu na koeficijente korelacija mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja koje su dobili Mersman i Shultz (1998). Najveći koeficijent korelacije koji su navedeni autori dobili jest $r=-.13$ ($p<.05$), kolika je bila povezanost razlike savjesnosti i skale upravljanja dojmovima, jedne od skala BIDR-a. Po našem mišljenju Mersman i Shultz (1998) su pogrešno primijenili skalu socijalno poželjnog odgovaranja u situaciji iskrenog odgovaranja kada ne bi trebala postojati motivacija za pretjerano pozitivnim samoopisivanjem, odnosno pokušali su izmjeriti socijalno poželjno odgovaranje u situaciji kada ono ne bi trebalo postojati, a zatim provjeriti njegov odnos s mjerama iskrivljavanja. Stoga ne iznenađuju izrazito niski koeficijenti korelacija mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja koje su dobili. S obzirom da smo mi primijenili mjeru socijalno poželjnog odgovaranja u situacijama poticanog iskrivljavanja, bilo je za očekivati kako ćemo dobiti veće koeficijente korelacije između mjere socijalno poželjnog odgovaranja i mjera iskrivljavanja.

Usprkos tome što su dobiveni koeficijenti korelacija između mjere socijalne poželjnosti i mjera iskrivljavanja veći u odnosu na koeficijente korelacija Mersmana i Shultza (1998), oni su i dalje relativno niski. Naime, očekivali smo kako će povezanost iskrivljavanja i socijalno poželjnog odgovaranja biti znatno veća. Smisao mjere socijalno poželjnog odgovaranja jest procjena stupnja iskrivljavanja odgovora na upitniku ličnosti u situaciji kada je ispitanik motiviran stvoriti pretjerano pozitivnu samoprezentaciju. Samim

time direktna mjera iskrivljavanja i mjera socijalno poželjnog odgovaranja trebale bi biti dvije operacionalizacije istog konstrukta – iskrivljavanja samoprezentacije na upitniku ličnosti. Međutim, nalazi našeg istraživanja sugeriraju kako se radi o dva zasebna konstrukta, a ne dvije operacionalizacije istog konstrukta. Stoga, ključno pitanje koje se nameće u našoj raspravi jest: zašto nismo dobili snažniju povezanost mjera iskrivljavanja i mjere socijalno poželjnog odgovaranja?

Obzirom da su razlike i varijance egzaktna matematička mjera iskrivljavanja čini se kako ovdje ne možemo pronaći odgovor na naše pitanje. Odgovor bi trebali potražiti u Sveobuhvatnom inventaru socijalno poželjnog odgovaranja (CIDR-u). Naime, Galić i sur. (u tisku) navode kako konstrukt valjanost skala CIDR-a nije jednoznačno potvrđena te kako se ne može pouzdano tvrditi mjerimo li njima svjesno prikazivanje u socijalno poželjnom svjetlu ili neku trajnu osobinu ličnosti kao što je potreba za odobravanjem. Nadalje, Lów (2009) pronalazi kako skale CIDR-a ne omogućuju jasno razlikovanje dimenzija socijalne poželjnosti čije postojanje pretpostavlja Paulhusov model te zaključuje kako CIDR ne predstavlja valjanu operacionalizaciju ovog modela. U prilog ovih tvrdnji idu i ne pretjerano visoki koeficijenti pouzdanost skala CIDR-a koje smo dobili u našem istraživanju, a koji su u rasponu od $\alpha=.75$ do $\alpha=.88$ (Tablica B u Prilogu). Na kraju možemo zaključiti kako postoje nalazi koji sugeriraju da CIDR nije valjana mjera Paulhusovog konstrukta socijalne poželjnosti. Upitna valjanost CIDR-a, odnosno mogućnost da mjeri ono čemu je namijenjen – socijalnu poželjnost, mogući je uzrok relativno slabe povezanosti skala CIDR-a i direktnih mjera iskrivljavanja. Ukoliko bi Paulhusov model bio operacionaliziran nekim valjanom inventarom socijalno poželjnog odgovaranja te ukoliko je sam model točan, vjerojatno bi skale takvog inventara socijalne poželjnosti snažnije korelirale s mjerama iskrivljenja.

Naše zaključke o tome kako su socijalno poželjno odgovaranje i iskrivljavanje odgovora dva zasebna konstrukta možemo dodatno istražiti provjerom odnosa drugih mjera socijalno poželjnog odgovaranja s direktnim mjerama iskrivljavanja. Primjerice, mogli bismo provjeriti odnos najpoznatijih skala socijalne poželjnosti, Edwardove (1957,1970), Wigginsove (1959) ili Marlow-Crownove skale (1960) s razlikama i varijancama. Premda bi ovakav oblik provjere bio opravdan jer bi doprinio težini naših zaključaka, već postoje

nalazi koji sugeriraju kako bi povezanost spomenutih skala socijalne poželjnosti i direktnih mjera iskrivljavanja bila niska. Naime, Edwardsova skala socijalne poželjnosti je saturirana Wigginsovim Alfa faktorom, a Wigginsova i Marlow-Crownova skala Gama faktorom (Paulhus, 2002). Alfa i Gama faktori su povezani s dvjema sadržajnim komponentama Paulhusovog modela, pri čemu Alfa s egoističkim iskrivljavanjem, a Gama s moralističkim iskrivljavanjem. Ukoliko skale osnaživanja i upravljanja djelotvornošću kojima je operacionalizirano moralističko iskrivljavanje, odnosno osnaživanja i upravljanja zajedništvom kojima je operacionalizirano egoističko iskrivljavanje nisu visoko korelirale s direktnim mjerama iskrivljavanja, malo je vjerojatno da će to biti slučaj kod drugih skala socijalne poželjnosti u čijoj su podlozi isti faktori. Drugim riječima, takvim provjerama bi vjerojatno dobili rezultate koji idu u prilog našem zaključku kako su iskrivljavanje i socijalno poželjno odgovaranje zasebni konstrukti.

Nalazi našeg rada ukazuju na upitnu opravdanost korištenja skala socijalno poželjnog odgovaranja u praktične svrhe. Naime, s obzirom na relativno nisku povezanost skala socijalne poželjnosti i mjera iskrivljavanja, procjena razine ispitanikova iskrivljavanja na osnovu njegova rezultata na skali socijalne poželjnosti je nepouzdana. Stoga, odluke koje se donose na temelju ispitanikova rezultata na skali socijalne poželjnosti nemaju znanstvenu osnovu.

Naše istraživanje je imalo nekoliko nedostataka. Prvo, postojali su određeni nedostaci u procesu prikupljanja podataka. Upitnik je primjenjivao veći broj istraživača što ostavlja otvorenim pitanje o homogenosti uvjeta rješavanja upitnika. Samo rješavanje upitnika bilo je poprilično naporno ispitanicima. Prosječnom ispitaniku trebalo je oko 2h da odgovori na oko 850 čestica od kojih su se mnoge ponavljale, a samo je uputa bila drugačija. Moguće je da se kod ispitanika javio zamor i pad koncentracije zbog kojeg nisu u potpunosti slijedili upute anketara. Drugo, premda smo pokušali prilagoditi istraživanje uzorku ispitanika koji je u njemu sudjelovao, ipak se radi o artificijelnim uvjetima. Ispitanici nisu bili u stvarnoj situaciji selekcije već im je samo dana uputa da „zamisle“ takvu situaciju.

ZAKLJUČAK

Našim istraživanjem htjeli smo provjeriti odnos iskrivljavanja i socijalno poželjnog odgovaranja na upitnicima ličnosti. Premda bi iskrivljavanje i socijalno poželjno odgovaranje trebale biti različite operacionalizacije istoga konstrukta, dobiveni rezultati sugeriraju kako se radi o dva zasebna konstrukta. Naši nalazi pokazuju kako skale socijalne poželjnosti ne predstavljaju adekvatne mjere stupnja iskrivljavanja odgovora na upitnicima ličnosti zbog čega je upitna opravdanost njihova korištenja u praksi.

LITERATURA

- Bahtijarević Šiber, F. (1999). *Menadžment ljudskih potencijala*. Zagreb: Golden Marketing.
- Barrick, M.R., Mount, M.K., i Judge, T.A. (2001). Personality and performance at the begining of the new millenium: What do know and where do we go next? *International Journal of Selection and Assessment*, 9, 9–30.
- Bešlić, I. (2009). *Konstruktna valjanost upitnika ličnosti u situacijama poticanog iskrivljavanja*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Bradley, K.M. i Hauenstein, N.M.A. (2006). The moderating effects of sample type as evidence of faking on personality scale correlations and factor structure. *Psychology Science*, Vol. 48(3), 313-335.
- Cooper, D., i Robertson, I.T. (2007). *Psihologija odabira zaposlenika*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Dwight, S.A. i Donovan J.J. (2003). Do Warnings Not to Fake Reduce Faking? *Human Performance*, Vol. 16(1), 1-23.
- Dilchert, S., Ones, D.S., Viswesvaran, C., Deller, J. (2006). Response distortion in personality measurement: Born to deceive, yet capable of providing valid self-assessments? *Psychology Science*, Vol. 48(3), 209-225.
- Ellingson, E.J., Sackett, R.P., Hough, M.L. (1999). Social desirability corrections in personality measurement: Issues of applicant comparison and construct validity. *Journal of Applied Psychology*, 84, 155-166.
- Lów, A. (2009). *Motivacijski kontekst i socijalno poželjno odgovaranje: provjera Paulhusovog modela socijalne poželjnosti*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Galić, Z. i JerneiĆ, Ž. (2006). Socijalno poželjno odgovaranje u različitim motivacijskim kontekstima: Provjera Paulhusova modela socijalne poželjnosti. *Suvremena psihologija* 9, 2, 155-170.
- Galić, Z., JerneiĆ Ž. i Belavić, M. (u tisku). O svecima i superherojima: provjera Paulhusovog modela socijalne poželjnosti. *Društvena istraživanja*.

- Goldberg, L.R., Johnson, J. A. , Eber, H. W., Hogan, R., Ashton, M. C., Cloinger, C.R. i Gough, H. G. (2006): The international personality item pool and the future of public-domain personality measures. *Journal of Research in Personality*, 40, 84-96.
- McFarland, A.L. i Ryan, A.M. (2000). Variance in Faking Across Noncognitive Measures. *Journal of Applied Psychology*, 85, 812-821.
- Mersman, J.L. i Shultz, K.S. (1998). Individual differences in the ability to fake on personality measures. *Personality and Individual Differences*, 24(2), 217-227.
- Mueller-Hanson, R., Heggstad, E.D., Thornton, G.C.III (2006). Individual Differences in impression management: an exploration of the psychology processes underlying faking. *Psychology Science*, 48, 288-312.
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Pauls, C. A. i Crost, N. W. (2004). Effects of faking in self deception and impression management scales. *Personality and Individual Differences*, 37, 1137-1151.
- Paulhus, D. L. (2006). A Comprehensive Inventory of Desirable Responding (CIDR). Poster presented at the meeting of the Association for Research in Personality. New Orleans.
- Paulhus, D. L., Harms, P. D., Bruce, M. N. i Lysy, D. C. (2003). The Over-Claiming Technique: Measuring Self-Enhancement Independent of Ability. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 890-904.
- Paulhus, D. L. (2002). Socially desirable responding: The evolution of a construct. U: Braun, H. I., Jackson D. N. & Wiley D. E. (Ur.), *The role of constructs in psychological and educational measurement*, 49-69. Mahwah NJ: Erlbaum.
- Paulhus, D. L. i John, O. P. (1998). Egoistic and moralistic bias in self-perception: The interplay of self-deceptive styles with basic traits and motives. *Journal of Personality*, 66, 1025-1060.
- Paulhus, D. L. (1991). Measurement and control of response bias. U J. P. Robinson, P. R. Shaver & L. S. Wrightsman (Ur.). *Measures of personality and social psychology attitudes*, 17-59. San Diego, CA: Academic Press.
- Rosse, J.G., Strecher, M.D., Miller, J.L., i Levin, R.A. (1998). The Impact of Response Distortion on Preemployment Personality Testing and Hiring Decisions. *Journal of Applied Psychology Vol.83 (4)*, 634-644.

- Rothstein, M. G. i Goffin, R. D. (2006). The use of personality measures in personnel selection: What does current research support? *Human Resource Management Review*, 16, 155-180.
- Stöber, J., Dette, D. E. i Musch, J. (2002). Comparing continuous and dichotomous scoring of the Balanced Inventory of Social Desirable Responding. *Journal of Personality Assessment*, 78, 370-389.

PRILOZI

Tablica A

Koeficijenti interne konzistencije α pet velikih dimenzija ličnosti IPIP-300 upitnika u različitim motivacijskim kontekstima

	Iskreno		Poticano iskrivljavanje			
	Bez upozorenja	S upozorenjem	Egoističko		Moralističko	
			Bez upozorenja	S upozorenjem	Bez upozorenja	S upozorenjem
Neuroticizam	.93	.93	.91	.95	.91	.92
Ekstraverzija	.91	.92	.90	.91	.87	.90
Intelekt	.87	.90	.82	.84	.83	.84
Ugodnost	.90	.90	.87	.89	.89	.90
Savjesnost	.93	.93	.94	.96	.94	.96

Tablica B

Koeficijenti interne konzistencije α skala CIDR-a u motivacijskim kontekstima poticanog iskrivljavanja

	Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
	Bez upozorenja	S upozorenjem	Bez upozorenja	S upozorenjem
Oснаživanje djelotvornosti	.75	.83	.77	.82
Upravljanje djelotvornošću	.85	.85	.84	.84
Oснаživanje zajedništva	.81	.81	.77	.82
Upravljanje zajedništvom	.87	.87	.84	.88

Napomena: izostavili smo koeficijente pouzdanosti u situaciji iskrenog odgovaranja jer nisu relevantni za cilj našeg istraživanja.

Tablica C
Deskriptivna statistika rezultata na dimenziji neuroticizma u
različitim motivacijskim kontekstima

		Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
		Iskreno	Poticano iskrivljavanje	Iskreno	Poticano iskrivljavanje
Bez upozorenja	<i>M(SD)</i>	219(40.7)	134(31.0)	220(44.6)	129(31.3)
	<i>N</i>	94		95	
S upozorenjem	<i>M(SD)</i>	217(43.3)	138(39.2)	218(39.6)	140(32.1)
	<i>N</i>	98		98	

Tablica D
Rezultati složene analize varijance rezultata na dimenziji neuroticizma u
različitim motivacijskim kontekstima

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Situacija	1184.30**	1/381	.000
Oblik iskrivljavanja	0.01	1/381	.913
Upozorenje	0.95	1/381	.331
Situacija x oblik iskrivljavanja	0.38	1/381	.539
Oblik iskrivljavanja x upozorenje	0.43	1/381	.515
Situacija x upozorenje	3.48	1/381	.063
Situacija x oblik iskr. x upozorenje	0.53	1/381	.468

Napomena: ** $p < .01$.

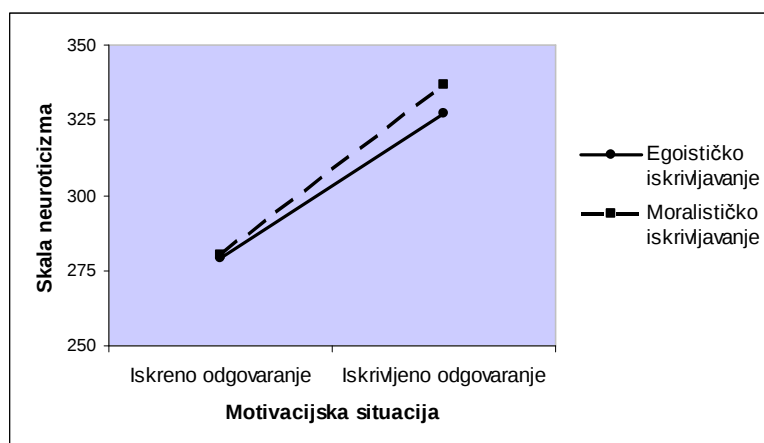
Tablica E
Deskriptivna statistika rezultata na dimenziji ekstraverzije u različitim motivacijskim kontekstima

		Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
		Iskreno	Poticano iskrivljavanje	Iskreno	Poticano iskrivljavanje
Bez upozorenja	<i>M(SD)</i>	279(36.9)	330(31.7)	279(36.4)	342(26.2)
	<i>N</i>	95		93	
S upozorenjem	<i>M(SD)</i>	280(38.5)	326(31.3)	282(37.9)	334(28.8)
	<i>N</i>	100		97	

Tablica F
Rezultati složene analize varijance rezultata na dimenziji ekstraverzije u različitim motivacijskim kontekstima

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Situacija	601.05**	1/381	.000
Oblik iskrivljavanja	4.61*	1/381	.032
Upozorenje	0.61	1/381	.436
Situacija x oblik iskrivljavanja	4.13*	1/381	.043
Oblik iskrivljavanja x upozorenje	0.01	1/381	.941
Situacija x upozorenje	2.86	1/381	.092
Situacija x oblik iskr. x upozorenje	0.36	1/381	.551

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$.

Slika A. Graf interakcije situacije i oblika iskrivljavanja za dimenziju ekstraverzije u različitim

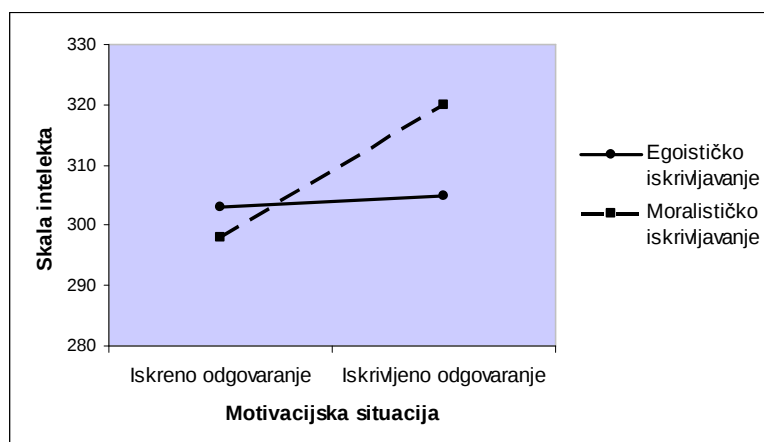
Tablica G
Deskriptivna statistika rezultata na dimenziji intelekta u različitim motivacijskim kontekstima

		Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
		Iskreno	Poticano iskrivljavanje	Iskreno	Poticano iskrivljavanje
Bez upozorenja	<i>M(SD)</i>	301(32.3)	306(26.9)	299(33.3)	323(26.7)
	<i>N</i>	96		88	
S upozorenjem	<i>M(SD)</i>	305(36.2)	304(27.0)	296(33.6)	317(26.4)
	<i>N</i>	99		96	

Tablica H
Rezultati složene analize varijance rezultata na dimenziji intelekta u različitim motivacijskim kontekstima

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Situacija	53.09**	1/375	.000
Oblik iskrivljavanja	3.64	1/375	.057
Upozorenje	0.41	1/375	.525
Situacija x oblik iskrivljavanja	35.50**	1/375	.000
Oblik iskrivljavanja x upozorenje	0.96	1/375	.329
Situacija x upozorenje	1.80	1/375	.180
Situacija x oblik iskr. x upozorenje	0.54	1/375	.461

Napomena: ** $p < .01$.

Slika B. Graf interakcije situacije i oblika iskrivljavanja za dimenziju intelekta u različitim motivacijskim kontekstima.

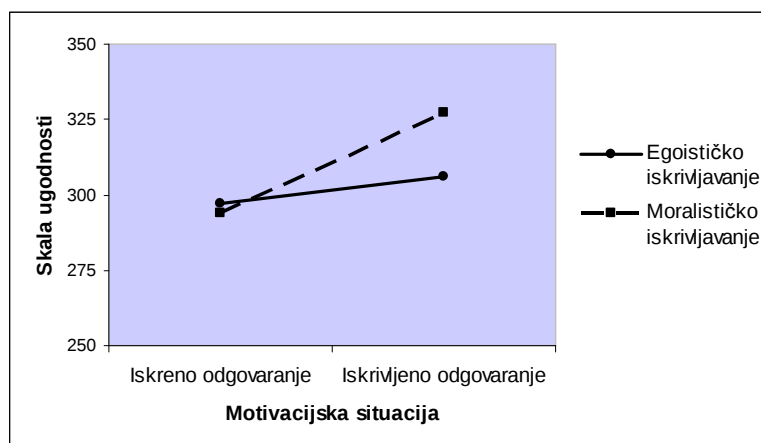
Tablica I
Deskriptivna statistika rezultata na dimenziji ugodnosti u različitim motivacijskim kontekstima

		Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
		Iskreno	Poticano iskrivljavanje	Iskreno	Poticano iskrivljavanje
Bez upozorenja	<i>M(SD)</i>	297(30.0)	304(29.4)	298(37.6)	328(30.5)
	<i>N</i>	96		95	
S upozorenjem	<i>M(SD)</i>	297(31.8)	307(30.9)	291(34.8)	326(29.0)
	<i>N</i>	100		98	

Tablica J
Rezultati složene analize varijance rezultata na dimenziji ugodnosti u različitim motivacijskim kontekstima

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Situacija	106.62**	1/385	.000
Oblik iskrivljavanja	13.59**	1/385	.000
Upozorenje	0.32	1/385	.574
Situacija x oblik iskrivljavanja	36.35**	1/385	.000
Oblik iskrivljavanja x upozorenje	1.70	1/385	.193
Situacija x upozorenje	0.86	1/385	.356
Situacija x oblik iskr. x upozorenje	0.01	1/385	.930

Napomena: ** $p < .01$.

Slika C. Graf interakcije situacije i oblika iskrivljavanja za dimenziju ugodnosti u različitim motivacijskim kontekstima.

Tablica K
Deskriptivna statistika rezultata na dimenziji savjesnosti u
različitim motivacijskim kontekstima

		Egoističko iskrivljavanje		Moralističko iskrivljavanje	
		Iskreno	Poticano iskrivljavanje	Iskreno	Poticano iskrivljavanje
Bez upozorenja	<i>M(SD)</i>	281(44.5)	383(28.7)	279(38.5)	382(31.9)
	<i>N</i>	94		91	
S upozorenjem	<i>M(SD)</i>	280(40.0)	378(34.0)	282(39.8)	372(38.0)
	<i>N</i>	97		95	

Tablica L
Rezultati složene analize varijance rezultata na dimenziji savjesnosti u
različitim motivacijskim kontekstima

	<i>F</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Situacija	1564.32**	1/373	.000
Oblik iskrivljavanja	0.43	1/373	.511
Upozorenje	1.13	1/373	.289
Situacija x oblik iskrivljavanja	0.44	1/373	.510
Oblik iskrivljavanja x upozorenje	0.02	1/373	.891
Situacija x upozorenje	2.54	1/373	.112
Situacija x oblik iskr. x upozorenje	0.77	1/373	.382

*Napomena: **p < .01.*

Tablica M

Interkorelacije razlika i varijanci za pet velikih dimenzija ličnosti u situaciji poticanog egoističkog iskrivljavanja (iznad dijagonale) i situaciji poticanog moralističkog iskrivljavanja (ispod dijagonale)

	D_N	V_N	D_E	V_E	D_I	V_I	D_U	V_U	D_S	V_S
D_N	-	-.83**	-.48**	-.42**	.14	-.43**	-.19*	-.22**	-.55**	-.42**
V_N	-.89**	-	.41**	.70**	-.04	.65**	.10	.57**	.47**	.51**
D_E	-.55**	.44**	-	.54**	.40**	.38**	.09	.16*	.35**	.30**
V_E	-.59**	.67**	.68**	-	.14	.77**	.00	.74**	.45**	.58**
D_I	-.15*	.13	.40**	.23**	-	.07	.10	.11	-.03	.00
V_I	-.57**	.68**	.33**	.73**	.30**	-	.06	.69**	.47**	.55**
D_U	-.28**	.29**	.25**	.25**	.25**	.31**	-	.07	.30**	.25**
V_U	-.50**	.67**	.31**	.62**	.18*	.67**	.53**	-	.33**	.47**
D_S	-.54**	.49**	.41**	.50**	.23**	.45**	.36**	.49**	-	.90**
V_S	-.50**	.59**	.35**	.62**	.19*	.54**	.33**	.60**	.90**	-

Napomena: * $p < .05$; ** $p < .01$; zasjenčane su interkorelacije mjera iskrivljavanja na istoj dimenziji.